

Ένα φανταστικό μουσείο: Παιδί και Εικόνα στον έντυπο λόγο. Μια σύντομη αναδρομή

Βίκυ Πάτσιου

Καθηγήτρια Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών
vpatsiou@primedu.uoa.gr

➤ ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οι παιδαγωγικές αναζητήσεις που παρατηρούνται στα πλαίσια της γενικότερης ανακαινιστικής προσπάθειας των χρόνων του ευρωπαϊκού διαφωτισμού συντελούν όπως είναι γνωστό στην αναγνώριση της παιδικής ηλικίας ως αυτόνομης περιόδου της ζωής του ανθρώπου με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και ταυτόχρονα δημιουργούν την ανάγκη μιας ειδικής, ανάλογης λογοτεχνίας. Το ενδιαφέρον για την ανατροφή και την οργάνωση της σχολικής αγωγής, που ολοκληρώνεται με τη γενίκευση της υποχρεωτικής στοιχειώδους εκπαίδευσης, αυξάνει το μέγεθος και διευρύνει τα όρια της κοινωνικής προέλευσης του παιδικού (εγγράμματος πλέον) αναγνωστικού κοινού διευκολύνοντας παράλληλα την επαφή του με τα προϊόντα του έντυπου λόγου.

Η καινούρια, σκόπιμη χρήση της εικόνας στα έργα που απευθύνονται στα παιδιά συνδέεται αρχικά, σύμφωνα με τις αντιλήψεις και τις προτροπές των φιλοσόφων και των παιδαγωγών της εποχής, με τη διδασκαλία και τη γνώση: «Η προς τους παιδιά διδασκαλία πρέπει κατ' αρχάς να γίνεται δια της οράσεως, παριστάνοντας του διδασκάλου εις τα όμματά των τας ενδεχομένας ορθοτέρας εικόνας και σχήματα». Η άμεση επαφή του παιδιού με τον ορατό κόσμο εξασφαλίζει την πληρέστερη κατανόησή του μεταβάλλοντας τη συγκεκριμένη οπτική εμπειρία σε υποστήριγμα της νοητικής λειτουργίας.

Σε αντίθεση με τις μεθόδους της σχολικής αφηρημένης διδασκαλίας (χωρίς χάρτες, πίνακες, ή άλλο εποπτικό υλικό), που στηρίζεται κυρίως στον προφορικό λόγο και απευθύνεται στη μνήμη, η στενή σύνδεση εικόνας και κειμένου που εγκαινιάζει η παιδαγωγική συγγραφική πρακτική που επιδιώκει να ακολουθήσει τη φυσική ανάπτυξη του παιδιού από τα απλά στα πιο σύνθετα θέματα παρουσιάζοντας τον γνωστό, αλλά και τον άγνωστο περιβάλλοντα κόσμο, απελευθερώνει τη φαντασία και διευκολύνει την απόδραση από το οικείο και το καθημερινό. Το κλασικό έργο του Τσέχου κληρικού και εκπαιδευτικού μεταρρυθμιστή Comenius, *Εικονισμένος κόσμος* (*Orbis pictus*, 1658), μεταφρασμένο σε πολλές ευρωπαϊκές γλώσσες, είναι ένα είδος εικονογραφημένου λεξιλογίου που μετριάζει την ένταση της διδακτικής διατύπωσης και μετατρέπεται σε «κάλιστον αντίδοτον κατά του αλόγως απομνημονεύειν πράγματα μη εννοούμενα, καθότι εις αυτό το βιβλίον μανθάνει τις ευκόλως ενταυτώ και

ταχέως, όσα καταναλίσκων πολύν καιρόν εις το σχολείον δεν δύναται να μάθη» (Αγγελία της έκδοσης της ελληνικής μετάφρασης, 1819). Το έργο αυτό, διακοσμημένο με ωραίες ξυλογραφίες, παρέμεινε δημοφιλές για δύο περίπου αιώνες και αποτέλεσε τη βάση πολλών εικονογραφημένων σχολικών βιβλίων.

Για ν' αποκτήσει το παιδί «αληθείς» ιδέες και έφεση προς το καλό και το ωραίο, χρειάζονται αληθείς εικόνες των πραγμάτων και ορθές αναλογίες για τη συμμετρική, αληθοφανή αναπαράστασή τους. Το θέλημα της σπανιότητας των εικονιζομένων αντικειμένων κινεί την παιδική περιέργεια και προκαλεί τον θαυμασμό επιταχύνοντας τη διαδικασία της μάθησης. Η δεκάτομη, μεταφρασμένη ελληνικά *Παιδική Εικονολογία* (1810-1812) του γερμανού λόγιου F.J. Bertuch, με τους πενήντα έγχρωμους πίνακες κάθε τόμου και το συνοπτικό επεξηγηματικό κείμενο που τους συνοδεύει, αφού προσαρμοσθεί κατάλληλα στην αντίληψη των παιδιών, συνδυάζει την προσέγγιση του γνωστικού της αντικειμένου (γήινη σφαίρα, τέχνη, επιστήμη) με την ανάπτυξη της κρίσης και της αίσθησης της φιλοκαλίας καθώς και με τη διαμόρφωση των κριτηρίων της αισθητικής. Ακατάλληλο σύγγραμμα για τον εμπλουτισμό των ραφιών της οικογενειακής βιβλιοθήκης, το βιβλίο πρέπει να αφήνεται στην απόλυτη κυριότητα του παιδιού, για να το χρησιμοποιεί σύμφωνα με τη διάθεση και τις επιθυμίες του, όπως ακριβώς συμβαίνει και με τα υπόλοιπα παιχνίδια του. Η σχέση βιβλίου και παιχνιδιού που συνδέει τον ελεύθερο χρόνο με την ευχαρίστηση, υπογραμμίζεται από τον ίδιο τον συγγραφέα του: «Ένα Εικονολογικόν βιβλίον είναι στολή πρώτιστη, και πολύ αναγκαϊότερα εις τον θάλαμον των παιδων, παρά η κούκλα και το ξυλάλογον».

Το ουσιαδέστερο μέρος της περιγραφής γίνεται μέσω της εικόνας και στο *Γεωγραφικόν Χαρτοπαίγιον* (1816), ένα παιχνίδι με πενήντα δύο διακοσμημένους χάρτες, στην κορυφή των οποίων μικρές χαλκογραφίες πληροφορούν στοιχειωδώς για τα ήθη και τις συνήθειες των κατοίκων του τόπου που χαρτογραφείται. Η εύληπτη αυτή μέθοδος διδασκαλίας εξασφαλίζει χωρίς κόπο την εκμάθηση των αναγκαίων γνώσεων υιοθετώντας τους κανόνες και τα χαρακτηριστικά ενός παιχνιδιού κοινωνικής συναναστροφής και οργανώνει τις παιδικές δραστηριότητες στα πλαίσια του εσωτερικού, κλειστού χώρου της (αστικής) οικογενειακής ζωής, προκαλώντας ταυτόχρονα τέρψη.

Στον ίδιο εσωτερικό χώρο του σπιτιού, η παιδική φαντασία τρέφεται με το εικονογραφικό υλικό οικογενειακών, φιλολογικών, πολιτικών ή σατιρικών εντύπων, που συχνά επιχρωματίζεται, κόβεται και συγκεντρώνεται σε σχετική συλλογή, με τις χρωμολιθογραφημένες κάρτες, τα επιστολικά δελτάρια και τα σχέδια χαρτοκοπτικής, τα πολύχρωμα εξώφυλλα περιοδικών εκδόσεων και αναμνηστικών λευκωμάτων, τους χρυσόδετους τόμους βιβλίων που προσφέρονται ως δώρο την Πρωτοχρονιά, τις γκραβούρες που απεικονίζουν πανοράματα πόλεων, φυσικά τοπία και «αριστουργήματα» της τέχνης, τα αξιοπερίεργα της γης και των φυλών που την κατοικούν, ένδοξα ιστορικά συμβάντα και πρόσωπα. Τη σύνδεση εικόνας και γνώσης αποτυπώνει και το χαρακτηριστικό απόσπασμα από το ιδιαίτερα δημοφιλές στην εποχή του μυθιστόρημα του Λέοντος Μελά που χρησιμοποιήθηκε και ως αναγνωστικό: «Προσεκάλεσεν ο Γεροστάθης Κυριακήν τινά όλους τους μαθητάς του σχολείου εις την οικίαν του, δια να μας δείξη εικονογραφίας ωραίας... περιέργους τω όντι εικόνας ανθρώπων

αγρίων, διαφόρων ειδών και χρωμάτων... Μετά τας εικόνας ταύτας μας έδειξεν ο γέρων εικονογραφίας διαφόρων μεταλλείων και εικόνας χρωματισμένας διαφόρων μετάλλων και άλλων προϊόντων... Μας παρουσίασεν εικόνας ιστορικής, προσέτι δε και εικονογραφίας προτομών ενδόξων ανδρών της αρχαίας Ελλάδος» (Λ. Μελάς, *Ο Γεροστάθης*, 1858).

Απαγορευμένος χώρος, ο δρόμος, προσφέρει κι αυτός στα αργόσχολα, περιφερόμενα παιδιά, όσα διαφεύγουν (προσωρινά ή μόνιμα) από την επίβλεψη των ενηλίκων, ποικίλα θέαματα. Οι βιτρίνες των καταστημάτων, οι διαφημιστικές καταχωρίσεις, οι μεγάλες έγχρωμες εικόνες που πολιορκούν τις προσόψεις της πόλης αιχμαλωτίζουν το φευγαλέο ή επίμονο βλέμμα των παιδιών εξασφαλίζοντας μοναδικές ευκαιρίες για ονειροπόληση και νοερή περιπλάνηση. Στο υπαίθριο, αυθόρμητο και αυτοσχέδιο παιχνίδι των παιδιών οι κακοχρωματισμένες εικόνες και τα κομμένα φιγουρίνια μετατρέπονται σε πολύτιμους θησαυρούς, ενώ τα χρησιμοποιημένα πολύχρωμα κουτιά από τσιγάρα μπορούν να ανασυστήσουν τον πλούτο που αντιστοιχεί σε μια ποικιλία διαφορετικών χαρτονομισμάτων: «Ο μικρόκοσμος της αυλής και της συνοικίας μας... μαζεύει τα αδειανά πακέτα, κόβει την απάνω πλευρά με τις πολύχρωμες και κάποτε επίχρυσες ρεκλάμες, βαφτίζει την κάθε μια μάρκα ανάλογα με την ποικιλία και την ομορφιά της... και θησαυρίζει» (Α. Τραυλαντώνης, *Ο μποναμάς της Ομφάλης*, 1925).

Ιδιαίτερα ελκυστικές για τους μαθητές και τα παιδιά του δρόμου μοιάζουν να είναι οι χρωματιστές παραστάσεις από διάφορα εικονογραφικά φύλλα ιστορικής, χρονογραφικής ή πολιτικής επικαιρότητας, που φωτισμένες εκτίθενται πίσω από το χοντρό γυαλί του πανοράματος, ενός ξύλινου κιβωτίου στηριγμένου σε τρίποδα. Ο θριαμβεύων πλανόδιος πανοραματιστής συγκεντρώνει γύρω του αυτοσχέδιους ομίλους παιδιών, που συζητούν και σχολιάζουν το περίεργο θέαμα εκφράζοντας απορία ή θαυμασμό: «Τρεις ή τέσσαρες αγιούπαιδες απετέλεσαν κύκλον περί τον αλήτην. Μαθηταί τινες, με τα βιβλία υπό μάλης, επωφεληθέντες της ευκαιρίας να περιπλανηθώσιν ολίγον χαζεύοντες, προστίθενται εις αυτούς. Επί τέλους, εις των μαθητών πλησιάζει και εκδηλοί διαθέσεις να κοιτάξη... Ορίστε, κύριε, εκφωνεί μεγαληγόρως ο πανοραματιστής, να ιδήτε την ωραίαν πόλιν της Ιταλίας, την Νεάπολιν, κοιτάξε πως άναψε το ηφαίστειον του Βεζουβίου και καίει και οι άνθρωποι τρέχουν εις την θάλασσαν δια να φύγουν από τον καπνόν και τας πέτρας οπού πετάει... Ο θεατής εμβλέπει απλήστως και εκθάμβως» (Μ. Μητσάκης, *Το Πανόραμα*, 1889).

Χάνοντας την αυτονομία της, η εικόνα ξαναβρίσκει τη σχέση της με το κείμενο για να το υπηρετήσει πιστά, επεξηγώντας το περιεχόμενό του, στα έργα της παιδικής, διδακτικής λογοτεχνίας. Η είσοδος της εικόνας στα βιβλία που απευθύνονται ή γράφονται ειδικά για το παιδικό αναγνωστικό κοινό υπακούει στη λογική της σύνταξης του αφηγηματικού λόγου, αφού το νόημα και η διαδοχή της καθορίζεται από τις ανάγκες της πλοκής.

Μια από τις πρώτες μορφές της λογοτεχνίας για παιδιά, είναι η διδακτική λογοτεχνία, παιδαγωγική (σχολικά εγχειρίδια), ή ηθική (μύθοι, παραμύθια). Ο ηθικοπλαστικός και διασκεδαστικός χαρακτήρας των *Μύθων* (του Αισώπου) με τη μακρόχρονη εκδοτική τους παράδοση, επιτρέπει σύντομα την υιοθέτηση και την καθιέρωσή τους

ως διδακτικού εγχειριδίου και τους καθιστά ευρύτατα διαδεδομένο και προσφιλέσ παιδικό ανάγνωσμα. Την ειδική, οικειοποιημένη αυτή χρήση του έργου συμπληρώνει η προσθήκη ξυλογραφιών ερμηνεύοντας ακριβώς την παιδαγωγική σκοπιμότητα της εικονογράφησης. Με τη συσσώρευση των πληροφοριών η εικόνα ενισχύει το υπόστρωμα της αφηγηματικής ύλης, υποβοηθώντας την ανάγνωση: «Οι μύθοι του Αισώπου νομίζω να είναι το καλλίτερον βιβλίον προς χρήσιν των παιδιών... ει δε και έχει ο κάθε μύθος την εικόνα του εν τω βιβλίω, ηδύνεται το παιδίον περισσότερον και εγκαρδιώνεται εις την ανάγνωσιν διότι δεν πληροφορούνται τα παιδιά από τα λόγια, αλλά μάλλον από τα πράγματα, ή από τας εικόνας των πραγμάτων και εξ αυτών λαμβάνουσιν αφορμήν, και να ερωτώσι, και να μανθάνουσι» (Γ. Καλλονάς, *Παιδαγωγία*, 1800).

Η γενικότερη ωστόσο κακής ποιότητας εικονογράφηση των ελληνικών σχολικών εγχειριδίων με το ανούσιο περιεχόμενο και το υποχρεωτικό διάβασμα που τα συνοδεύει, καθιστά προβληματική τη σχέση με το συγκεκριμένο κοινό στο οποίο απευθύνονται: «Όλα τα μαθήματα διαβαστά: και Ιερά Ιστορία και Ελληνική Ιστορία και Γεωγραφία. Κανένα δε μας ενθουσίαζε, κανένα δε μας ενδιέφερε... Ξεχωρίζαμε μόνον τη Ζωολογία, ένα μικρό βιβλιαράκι με ελεεινές ξυλογραφίες, γιατί δε μας τη δίδασκε ο δάσκαλός μας, αλλά ένας μεγάλος μαθητής του γυμνασίου, από μια δική του αγγλική ζωολογία με ωραίες χρωματιστές εικόνες, που μας τις έδειχνε», θυμάται σχετικά ο Γ. Δροσίνης συγκρίνοντας τα ελληνικά σχολικά βιβλία με τα αντίστοιχα ξένα (*Σκόρπια φύλλα της ζωής μου*, 1940).

Στα πλαίσια ενός γενικότερου προβληματισμού που αναπτύσσεται γύρω από την εκπαίδευση και τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών, η Π.Σ. Δέλτα, κρίνοντας τα ελληνικά αναγνωσματάρια με τις «μουντζούρες» για εικόνες και το κατώτερό τους χαρτί, επιμένει στην ανάγκη να ανταποκριθούν τα διδακτικά βιβλία στις απαιτήσεις της σύγχρονης παιδαγωγικής ως προς το περιεχόμενο, τη μορφή και την αποτελεσματικότητα: «Εννοείται πως για να γυμνάσουμε την παρατηρητικότητα και την κρίση... πρέπει πρώτα πρώτα να έχουμε αναγνωσματάρια με καθαρές κι όμορφες εικόνες και με καλό χαρτί, όπου θα τυπώνεται καλά η ζωγραφιά» (Π.Σ. Δέλτα, «Τα αναγνωστικά μας», 1913).

Οι απεικονίσεις του παιδιού στο εικονογραφημένο ψυχαγωγικό βιβλίο πολλαπλασιάζονται με την είσοδό του ως βασικού και άλλοτε κυρίαρχου προσώπου στη λογοτεχνία του 19ου αιώνα. Τα περιπετειώδη, τα οικογενειακά και τα ιστορικά μυθιστορήματα προκαλούν με τη γρήγορη εξέλιξη της πλοκής το αναγνωστικό ενδιαφέρον και ανταποκρίνονται άμεσα στις ανάγκες της παιδικής ηλικίας και τις καλλιτεχνικές απαιτήσεις της.

Στις πολλές εκτός κειμένου εικόνες, προστίθενται τώρα εκείνες που ενσωματώνονται στη διήγηση, συνοδευμένες συχνά με χαρακτηριστικούς υπότιτλους που υπενθυμίζουν ή προλέγουν επεισόδια της δράσης και συμβάλλουν στην αναγνωσιμότητα του κειμένου με τον εμπλουτισμό του σε υλικό που εικονογραφεί χαρακτηριστικές λεπτομέρειες βασικών προσώπων, τόπων μακρινών ή κρίσιμων στιγμών δραματικής έντασης. Βασικός στόχος του παιδικού βιβλίου παραμένει σε όλη τη διάρκεια του αιώνα η ελκυστική του εμφάνιση: «Φέρον με χάριν το βαθύ ελαιόχρουν του εξώφυλλον - ως μικρούλα κοκέτα, γνωρίζουσα ποιον είνε το χρώμα του συρμού

-, το κομψόν *Παιδικόν Θέατρον* (1896) δεν βλέπει την ώραν πότε ν' αναγνωσθή», σημειώνει ο Γρ. Ξενόπουλος αναγγέλλοντας την έκδοση θεατρικών μονολόγων και διαλόγων γραμμένων ειδικά για παιδιά.

Η παράλληλη με την παιδική λογοτεχνία ανάπτυξη του περιοδικού τύπου που προορίζεται για το παιδικό αναγνωστικό κοινό στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στη χρήση και την κυριαρχία της εικόνας. Η παρουσία της εικονογράφησης θεωρείται τόσο σημαντική, ώστε πολλές φορές δηλώνεται στην αγγελία της έκδοσης ενός παιδικού περιοδικού και τον υπότιτλό του, ενώ ανάμεσα στο «αξιόλογο» και κατάλληλο περιεχόμενό του, όπως είναι τα μυθιστορήματα, τα διηγήματα, οι βιογραφίες και τα επιστημονικά ανάλεκτα, συμπεριλαμβάνονται συχνά σε ειδική κατηγορία και οι «ωραίες εικονογραφίες». Η εικονογράφηση συνδέεται άμεσα με την πρόθεση των εκδοτών να εξασφαλίσουν την αισθητική διαπαιδαγώγηση του κοινού προσφέροντας ύλη ωφέλιμη όσο και τερπνή, με τη δημοσίευση εικόνων ανώτερης ποιότητας και μεγάλης ποικιλίας που αναπαριστούν ζώα και φυτά, μνημεία, μηχανές, πρόσωπα και τοπία.

Ένα από τα πρώτα εικονογραφημένα παιδικά περιοδικά, η *Εφημερίς των παιδων* (1868-1893) συνοδεύει «πολλά των δημοσιευόμενων με εικονογραφίας προς σαφήνεια των λεγομένων και τέρψιν των μικρών αναγνωστών της». Με τη βοήθεια του εικονογραφημένου του υλικού το περιοδικό προκαλεί την επιθυμία και διδάσκει την τεχνική της ανάγνωσης, χρησιμοποιώντας την εικόνα ως ένα από τα ποικίλα γραφικά μέσα για την υποστήριξη της μάθησης: «Ελάβαινα τότε την «Εφημερίδα των παιδων». Αν και μόλις ήξερα να συλλαβίζω, μου την έπαιρνε ο θεός μου... για να βλέπω τις εικόνες και να μπαίνω στο γούστο. Και πραγματικώς, με την «Εφημερίδα των παιδων», που δημοσίευε τόσο ωραίες εικονογραφημένες ιστορίες «ξαπολύθηκα» και στο διάβασμα» (Γρ. Ξενόπουλος, *Αυτοβιογραφία*, 1958).

Στο γνωστότερο περιοδικό για παιδιά, τη *Διάπλαση των παιδων* (1879-1948), το ενδιαφέρον για τον αριθμό και την επεξεργασία των εκτυπούμενων εικόνων συγκεντρώνει γύρω από τη βασική εκδοτική και συντακτική του ομάδα, ένα σταθερό και έμπειρο επιτελείο ξυλογράφων, χαρακτών, σκιτσογράφων και ζωγράφων, όπως ο Αντ. Βώττης, ο Δ. Γαλάνης και ο Γ. Ροϊλός, ενώ γνωστά έργα των Γ. Ιακωβίδη και Νικηφ. Λύτρα δίνουν την αφορμή σε δόκιμους και αξιόλογους ποιητές να εμπνευστούν και να ανασυνθέσουν δημιουργικά μέσω του ποιητικού λόγου το περιεχόμενο της εικόνας. Ακολουθώντας μια αντίστροφη διαδικασία, η εικονογράφηση που συνοδεύει τη δημοσίευση μυθιστορημάτων σε συνέχειες, δανεισμένη από αντίστοιχα ευρωπαϊκά παιδικά περιοδικά, επεξηγεί ή σχολιάζει το κείμενο, περιγράφοντας τους ήρωες ή αναπαριστώντας αποφασιστικές στιγμές για την εξέλιξη της δράσης. Η εξασφάλιση της δημοσίευσης «καλλιτεχνικώτατα επεξεργασμένων» εικόνων αποτελεί βασικό κίνητρο για την αύξηση του αριθμού των συνδρομητών του περιοδικού και ταυτόχρονα εγγύηση της υψηλής του ποιότητας. Παράλληλα με την εξέλιξη των τεχνικών μέσων για την εκτύπωση του εικονογραφικού μέρους της έκδοσης, σταδιακές αλλαγές παρατηρούνται και ως προς το περιεχόμενό του: αρχικά στραμμένη προς τη διδακτική σκοπιμότητα (τη διάδοση των γνώσεων), η εικονογράφηση αποκτά στη διάρκεια του χρόνου στο πλαίσιο νέων ιδεολογικών, αισθητικών και παιδαγωγικών προσεγγίσεων ολόένα και πιο έντονο ψυχαγωγικό χαρακτήρα.

Ιδιαίτερη φροντίδα για την εκτύπωση (σχήμα, ποιότητα χαρτιού, μέγεθος τυπογραφικών χαρακτήρων) και την εικονογράφηση των βιβλίων της εκδηλώνει και η Π.Σ. Δέλτα (1874-1941), η σπουδαιότερη συγγραφέας της εποχής της που γράφει σχεδόν αποκλειστικά για παιδιά, αναθέτοντάς την σε γνωστούς και καταξιωμένους ζωγράφους, όπως τον Νικόλαο Λύτρα, τον Δημήτριο Μπισκίνη και τη Σοφία Λασκαρίδου. Με την εξωτερική τους μορφή, το δέσιμο, τον όγκο και την εκφραστική τους εικονογράφηση, γεμάτη κίνηση και παραστατικότητα, τα έργα της Δέλτα προκαλούν και για την εμφάνισή τους τα ευνοϊκά σχόλια των συγχρόνων της: «Το ντύσιμο του βιβλίου περίφημο. Το χαρτί, ο τύπος, το δέσιμο, εποχή σημειώνουν κι αυτά. Μου άρεσαν προπάντων οι εικόνες... Ο καλλιτέχνης... κόπιασε κάμποσο για να μελετήσει το χαρακτήρα όχι μονάχα του βιβλίου, μα και του τόπου και της εποχής» (επιστολή Αργ. Εφταλιώτη από 16-9-1911, Π.Σ. Δέλτα, *Αλληλογραφία*, 1956).

Αγαπημένος σύντροφος της παιδικής και της νεανικής ηλικίας, το εικονογραφημένο βιβλίο κατασκευάζει ή αναδημιουργεί την εντύπωση μιας πραγματικής παροντικής και άλλοτε περασμένης ζωής. Μέσω της εικόνας, η φαντασία, διαταράσσοντας τη φυσική διαδοχή του χρόνου, συντηρεί ζωηρή την ανάμνηση αυτού που κάποτε υπήρξε και ζωντανεύει τα παιδικά χρόνια όχι μόνο του παιδιού-πρωταγωνιστή του λογοτεχνικού έργου, αλλά και του (ενήλικου) αναγνώστη προσδίδοντας στην παιδική ηλικία διαφορετικές κατοπτρικές όψεις που βυθίζονται ή διαθλώνται στα όρια μιας απρόσμενης αυτοσυνειδησίας: «Αμέσως μπήκα στην ατμόσφαιρα του βιβλίου. Ανάσαινα και ζούσα μέσα του. Μ' ενδιέφεραν και με συγκινούσαν οι μικροί ήρωες... Και μοναχά τα κεφαλάκια των, εκεί που όλα παρουσιάζονται μαζί, θάρρεψα πως όλα μου είχαν δώσει τις φωτογραφίτσες των, και μ' έκαναν ακόμα πιο πολύ να ξεχάσω την τεράστια απόσταση των χρόνων τους, από τα χρόνια μου.... Η φαντασία μου ξανάρθε στην ανάμνησή μου» (επιστολή Κ. Παλαμά από 24-11-1932, Π.Σ. Δέλτα, *Αλληλογραφία*, 1956).